

11. SINIF FELSEFE DERS NOTLARI

1. ÜNİTE :_MS 2. Yüzyıl – MS 15. Yüzyıl Felsefesi

MS 2-MS 15. yüzyıl felsefesi, Hristiyanlığın yayılmasıyla başlayan ve 7. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in de katılmasıyla dine dayalı bir şekilde 15. yüzyıla kadar devam eden süreçte yapılan felsefelerden oluşur.

Bu dönemde Hristiyan felsefesi düşünürlerinin çoğu aynı zamanda din adamıdır. İslam felsefesi düşünürlerinde ise böylesi belirgin bir ayırmadan söz etmek hatalı olur. Çünkü İslam felsefesi, din adamlarının yanı sıra başka düşünürler tarafından da yapılmıştır.

Hristiyan Felsefesi

MS 2. yy-15 yy. yy arasında ortaya çıkmıştır. İnanç-akıl ilişkisinin temel anlayışı "Anlamak için inanıyorum."

Felsefe teolojiye yaklaşmıştır. Yani ilahiyata yaklaşmıştır. Teoloji dini bilgilerin zorlamadan öğrenilmesidir.

Hristiyan felsefesinin başlıca düşünürleri; Cellemens, Tertullian, Augustinus, Boethius, Erigena, Anselmus, Aquinalı Thomas, Ockhamlı William'dır.

Stoa Ahlakı

MÖ 300 civarlarında kurulan Stoa felsefe okulunun kurucusu Kıbrıslı Zenon'dur. Bu felsefe, Epiktetos ve Marcus-Aurelius gibi öne çıkan filozoflarla birlikte MS 3. yüzyıla kadar etkisini Roma'da sürdürmüştür. Ahlak alanına ait düşünceleri Hristiyan felsefesini etkilemiştir.

Stoa felsefesine göre doğanın kendi yasaları içinde işleyişi vardır. İnsan da bu işleyişe tabidir. İnsan, kendi dışında gelişen olayları değiştirebilme gücüne sahip değildir. Ama doğa karşısında özgür olmasa da insanın iyiyi seçme özgürlüğü vardır. Stoacılığa göre mutluluk, iyinin seçilmesiyle olur. Hayatta iyi olan şey ise erdem ve buna bağlı olarak şekillenen davranışlardır. Kötü olan ise içinde erdemsizliğin barındığı her türlü yaşayıştır.

Stoa düşüncesi içinde insanlar arasında bir ayırım yoktur. Alt-üst, zengin-fakir vb. hiçbir statü, insanlar arasında eşitliği bozamaz. Bu ayırımın olmadığını gösteren en iyi örnek, bünyesinde Marcus Aurelius gibi imparator filozof (Marcus Aurelius, MS 161-180 Roma İmparatoru) ile Epiktetos gibi köle filozofları bulundurmasıdır. Stoacılığın özellikle bu düşüncesi Hristiyan dinini etkilemiştir.

Hristiyan felsefesi, 2. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Patristik ve Skolastik dönem olarak sınıflandırılmıştır.

Patristik dönemde din adamları Hristiyan filozoflardır. Akılla dini açıklamak temel amaçtır. Bu dönemin temsilcileri Cellemens, Augustinus ve tertullion'dur.

Skolastik dönemde okullaşma, okul yolu dini eğitim yaygınlaşarak Hristanlık hızla yayılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin temsilcileri Anselmus, Aquinalı Thomas ve Ockhamlı William'dır.

Hristiyan Felsefesinin Genel Özellikleri

- Din merkezli düşünce görülmüştür.
- Akılla dinin temelledirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.
- Akıl ve inanç tartışmaları ön plana çıkmıştır.
- İnançın bilgiyi mümkün kıldığı düşüncesi egemendir.
- Antik Yunan felsefesinden etkilenilmiştir.
- Tanrı'nın varlığı kanıtlamaya çalışılmıştır.
- Kutsal metinlerin doğrulduğu merkeze alınmıştır.
- Oluşturulan fikirlerde dinsel otoriteye karşı gelinmemesi gerektiği söylenmiştir.

Hristiyan Felsefesi Düşünürleri

Anselmus, Aquinalı Thomos, Augustinus, Tertullion, William'dır.

Anselmus: İnancın akıl ile birlikte olduğunu ve inancın ön planda olduğu düşüncesiyle Anselmus felsefe tarihinde 'anlamak için inanıyorum' sözüyle bilinir. Akıl ve inanç temellendirmesiyle Anselmus, daha otoriter bir bakış açısına sahip olmuş ve evreni, doğayı ve varlığı anlamlandırmanın yolunun inançtan geçtiğini savunmuştur. Aynı zamanda fikirlerinden de belli olduğu üzere Teizmi savunan Anselmus'a göre Tanrı'yı reddetmek büyük bir eksikliği ve boşluğu kabul etmektir. Eğer Tanrı var olmasaydı bir çok varlık da olmayacaktı.

Aqinalı Thomas: Orta Çağ felsefesinin en önemli isimlerinden biri olan filozof Aristoteles ve Platonun felsefi görüşlerinden son derece etkilenmiştir. Hatta Farabi'nin zorunlu varlık anlayışının bir benzeri de Thomas felsefesinde yer alır. Aqinalı Thomas'a göre varlıklar 2'ye ayrılır. Zorunlu varlıklar ve zorunsuz varlıklar. Tanrı zorunlu varlıktır. Diğer tüm varlıklar ise zorunsuz varlıklardır. Yani Tanrı var olması kaçınılmaz ve zorunludur. Tanrı kendisi dışında hiç bir varlığa ihtiyaç duymaz. Oysa insanlar, gezegenler ve var olan tüm varlıklar Tanrı varlığına ihtiyaç duyar ve kendiliğinden var olması mümkün değildir.

Augustinus: Hristiyanlığın en büyük savunucusu olan filozof, aynı zamanda geçmiş filozoflardan farklı ve yeni bir ufuk açmıştır. Augustinus felsefesinde Hristiyanlık mutlu olabilmek için en büyük yoldur. Hristiyanlık dinine bağlılığı felsefi görüşlerine de yansıyan Augustinus'a göre, birey ruh ve gövdeden oluşur. Ruh ne kadar iyi ve donanımlıysa beden de o oranda canlı ve dinamik olur.

Tertullion: Dogmatik değerlerin sorgulama ve akıldan çok daha üstün olduğunu savunur. Afrika asıllı Tertullion felsefeyle çatışan ve felsefenin sorgulamalarına direnen filozoflardan biridir ,

Okhamlı William: Nominalis filozof direk Tanrı varlığından bahsetmek mümkün değildir der. Ona göre materyalist bir bakış açısıyla baktığımızda Tanrı bir madde değildir ve soyutlamalar yoluyla ancak Tanrı vardır fikrine ulaşabiliriz. Kavramların ve adlandırmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulayan William'a göre, ancak Tanrının ilahi güçlerinin farkına vararak ve bunlar üzerinden akıl yürüterek Tanrı'nın var olduğunu bilebiliriz.

İslam Felsefesi

İslamiyet öncesi dönemde Doğu'daki çeşitli merkezlerde (Antakya, Harran, İran ve İskenderiye gibi) açılan okullarda Antik Yunan felsefesine dair çeviriler yapılmıştır. İslam medeniyetinin hızla yayılması çok farklı kültürlerin birbiriyle etkileşim kurmasını sağlamış; bilim, sanat ve felsefede önemli gelişmeler oluşturmuştur. Özellikle Bağdat (Beytül Hikme – Abbasiler dönemi) bu gelişmelerin merkezi konumuna gelmiştir.

7. yüzyılda ortaya çıkan İslam dini Ortadoğu'dan başlayarak çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İslam felsefesi, kaynaklarını eski Mezopotamya, Hint, İran, Yunan ve Türk uygarlıklarından almıştır. Bazı durumlarda İslam dininin temelleriyle uzlaşmış , bazı durumlarda ise ters düşmüştür.Çoğunlukla Arapça yazılmıştır. Sadece Müslümanlardan değil çeşitli din ve milletlerden düşünürlerin yapmış olduğu felsefi etkinliktir. Kısaca İslam felsefesi İslam kültür ve uygarlığı çevresindeki her türlü felsefeyi kapsar.

İslam Felsefesinin Genel Özellikleri

- Antik Yunan felsefesinden etkilenilmiştir.
- Çeviri faaliyetleri yapılmıştır. (ilk çeviriler İran ve Hint kültüründen olmuştur)
- Akıl, iman, inanç gibi konular tartışılmıştır. Tanrının varlığını kanıtlama, Tanrıya ulaşma, ahlaki dine dayandırma, inanç ile akli uzlaştırma söz konusudur.
- Batı felsefesini etkilemişlerdir.

İslam Felsefesindeki Görüşler

İslam dünyasında ortaya çıkan felsefi yaklaşımlar ve pek çok hususiyetleri ve özellikle dine bakışları açısından farklılık arzederler. Fakat Maddeciler hariç tüm ekoller İslam'ın tevhit anlayışı esaslarına çok yakınlardır. Bu ekoller geneli itibarıyla Tanrı, ruh, vahiy, peygamber, kutsal kitap vb. dinsel varlık ve kavramları kabul ederler.

Başlıcaları;

Dehriye (Materyalist): Adını "başlangıcı ve sonu olmayan" anlamındaki dehr kelimesinden alan materyalist ve ateist bir felsefe ekolüdür. 7. yy'da şekillenen bu anlayış İran kültürü ve Brahmanizm inancından etkilenmiştir. Temsilcisi İbn-ür Ravendi'dir. Ona göre evren ezeli ve

ebedidir. Evrenin ötesinde doğa üstü bir güç olmadığı gibi peygamberlik, din ve mucizelerin varlığına da inanılmaz.

Tabiiye (Tabiatçı, Naturalist): İslam felsefesinde deist yaklaşımı savunan anlayıştır. Kurucuları Cabir Hayyan, Ebu Bekir Razi. Tanrı'nın evreni yaratmış olduğunu kabul etmelerine karşılık peygamberlik, vahiy, kutsal kitaplar ve mucizelere inanmazlar. Bu anlayışa göre insan akli sayesinde iyiyi, güzeli ve doğruyu bulabilir.

Meşşaiyye: İslam felsefesinde en geniş etkiye sahip olan anlayıştır. El Kindi, İbn-i Rüşd, Farabi, İbn-i Sina gibi filozofların temsil ettiği bu ekol, Aristocu anlayışı benimsemişlerdir. Meşşaiyye "gezenler" anlamındadır. (Aristoteles, kurduğu okulda derslerini öğrencileri ile gezinerek verdiği için felsefesi bu adla tanımlanmıştır.) Meşşailere göre insan gerçeğe akıl ile ulaşabilir. (Rasyonalist) Bu anlayış Tanrı'nın varlığını, vahyin mümkün olduğunu ve peygamberliğin gerekli olduğunu kabul etmiş din ile felsefeyi uzlaştırma çabasında olmuştur.

İhvan-ı Safa: 10. yy'ın ortalarında Basra merkezli gizli ve siyasi bir örgüt şeklinde yapılanan İhvan-ı Safa'nın (Temizlik Kardeşleri) kimlerden oluştuğu ve gerçek amaçlarının ne olduğu bilinmemektedir. Cehalet, batıl inanç ve sapkın fikirlerle kirletildiğini düşündükleri dinin ancak felsefe ile temizlenebileceğini savunan İhvan-ı Safa, insanlığın kurtuluş, huzur ve mutluluğunun felsefilemiş din ile sağlanabileceğini ileri sürer. Harf ve sayılar sembolizmini kullanan bu anlayışa göre dinlerin kutsal kitaplarındaki yaradılış, ruh, şeytan, cennet ve cehennem gibi kavramlar sembol olarak anlaşılmalıdır. Ruh, cennet, melek gibi güçler aslında doğada bulunan varlıkların birer sembolünden ibarettir.

İşrakiiyye: İşrakiiyye; güneşin doğması ve aydınlanma anlamına gelir. 12. yy'ın sonlarına doğru Şehabeddin Sühreverdi tarafından kurulmuştur. İnsanın hakikate, sezgi ya da iç aydınlanmayla ulaşabileceği savunulur. Aristoteles'e ve Meşşailik'e karşı tepki olarak çıkmıştır. İşrakiiyye felsefesinde bilgiye ulaşmada akla karşı çıkılır. Bilginin kaynağı ilham ve sezgidir. İnsan, karanlıktan aydınlığa tasavvuf eğitimiyle nefsini eğiterek, belli aşamalardan sonra hakikate ulaşabilir.

İslami Felsefe Düşünürleri

Hallac-ı Mansur (858 – 922)

Şeriat, tarikat, marifet, hikmet kapılarından geçti; hakikate ulaştı. Tanrının varlığını o kadar hissetti ki, onun içinde eridi; "En-el hak" (Ben tanrırım) dedi. Tanrının ya da başka bir deyişle "mutlak varlık"ın kişide vücut bulduğunu ve kişinin varlığının tanrının –mutlak varlığın- varlığı içinde yok olduğunu söyledi; vahdet-i vücut inancıyla esrikti.

Softalar onu küfürle, tanrıya şirk koşmakla suçlayıp işkenceyle katlederken o; "Yarabbi canımı alan bu kullarını bağışla. Çünkü onlar senin bana gösterdiğin sırlardan haberdar değiller, senin bana gösterdiklerini onlar göremezler, bilemezler" diyecek kadar "âli"ydi.

Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Arabi, Pir Sultan Abdal, Mısri; onun düşünceleriyle, inancıyla yoğruldu. Ardında "Kitab-üt Tavasın" gibi yürek ferahlatan önemli bir eser bıraktı ancak en önemli eseri elbette hayatıydı.

Farabi (870 – 950)

Adı, Türkistan'ın Farab şehrinde doğduğundan Farabi'ydi. Aristo'yu, Platon'u, Zenon'u okuyup yorumlamıştı. Akli, ilmin ve inancın merkezine koydu; inançla usu uzlaştırmaya çalıştı. Felsefe, matematik, fizik ve musikiyle uğraştı. Bilimi; fizik, matematik ve metafizik olarak üçe ayırdı.

Batılı bilim adamları onun bu sınıflandırmasını ancak 13. yüzyılda kabul edecekti. Sesin titreşimlerle yayıldığını, havanın iletken olduğunu ilk o yazdı. Uşçuydu; erdemın temelinde bilgi olduğunu savladı. Cevher (töz), zaman ve boşluk üzerine kapsamlı tezler yazdı. Yapıtlarıyla bugün dahi düşün çevrelerinde "Doğu'nun Aristoteles'i" olarak kabul edilir.

"Hiçbir şey yoktan var olmaz ve hiçbir şey vardan yok olmaz" diyerek materyalizmi özetleyen kimyacı Lavoisier'den yedi asır önce; "Hiçbir şey kendiliğinden yok olmaz, böyle olsaydı, var olmazdı" dedi.

Henüz dilimize çevrilmemiş olan “Kitabu’l-vahid ve’l-Vahde” adlı eseri; mantık, epistemoloji ve ontolojiye ilişkin düşüncelerini bir araya topladığı, başından sonuna “bir” ve “çok” kavramını ele aldığı en önemli eserlerinden biridir.

İbn Sina (980 – 1037)

Hekimdi. İslam dünyası ona “eş-şeyhü’r-reîs”, yani “baş üstat” dedi. Felsefe, tıp, edebiyat, aritmetik, geometri, mantık ve fizikle uğraştı. Ontoloji ve psikoloji üzerine önemli çalışmalar yaptı. Epistemoloji ve ontoloji üzerine önemli eserler verdi. Ortaçağ karanlığında eserleri Latince ve İbraniceye çevrildi. Elementler ve mekanik üzerinde çalıştı; Aristo’nun Hareket Teorisi’ni eleştirdi.

Fizik çalışmaları, yeniçağ mekaniğine öncülük etti. Pek çok dalda önemli eserler verdi ancak en büyük eseri Batı ülkelerinde 16, Doğu ülkelerinde ise 19. yüzyılın başlarına kadar okunmuş ve kullanılmış olan “el-Kânûn fî’t-Tıb” (Tıp Kanunu)’dır. Beş kitaptan oluşan ansiklopedik eserde anatomiden cerrahi yöntemlere, ilaç yapımına ve tedavisine çağını aşan çok önemli bilgiler yer alır.

Gazzâlî (1058 – 1111)

Ömrü boyunca hakikati aradı. Bu uğurda her şeyi ama her şeyi sorguladı; felsefeyi, varlıkları, inancı, tanrıyı, akli ve elbette kendisini. Öyle ki bir dönem neredeyse aklını yitirecek noktaya geldi; bunalıma girdi ve dış dünyayla irtibatını kesti.

Septikti; her şeyden, kendinden bile şüphe ediyordu. Yunan septikler Protagoras ve Gorgias’ı biliyordu. Hakikate, mutlak bilgiye ulaşmaktaki tutkusu onu zaman zaman küfre, zaman zaman tasavvufa yaklaştırdı. Kendi varlığından dahi şüphe ettiği noktada, -tıpkı Descartes gibi ama ondan yaklaşık 500 yıl önce- “Onun varlığı açıktır. İnsanın kendi varlığına dair hiç şüphe yoktur. İrade ediyorum, demek ki varım” dedi.

Pek çok kitabı Batılı düşünürler tarafından 12. yüzyıldan önce Latinceye çevrildi. Bunlardan en önemlisi “el-Munkız Mine’d-Dalâl”dir; Descartes’ın “Metot Üzerine Konuşmalar” adlı kitabı bu eserle büyük benzerlikler içerir.

İbn Tufeyl (1106 – 1186)

Hekim, hukukçu ve filozoftu. Felsefe, tıp, matematik, astronomi ve edebiyat dallarında oldukça iyi bir eğitim aldı. İbn Sina’nın en önemli eserlerinden biri olan “Hikmeti Meşriki”nin devamı niteliğindeki “Hayy Bin Yakzan” adlı kitabı, İbn Bacce ve İbn Rüşd’le birlikte Endülüs’ün en büyük üç filozofu arasına girmesini sağladı.

“Nur” yani “aydınlanma” felsefesini anlattığı “Hayy bin Yakzan”da Tufeyl, vahiyçi tanrı anlayışının yerine aklın ve sezginin bildirdiği tanrıyı koydu. 16. asırda yaşanan Aydınlanma Çağı’ndan yüzyıllar önce aydınlanma felsefesini anlattı. İnsanın merak, keşif, kavrama ve bilgelik evrelerinden sonra hakikate ulaşacağını; tanrının varlığını bu noktada kalben olduğu kadar aklın da kanıtlayabileceğini savladı.

Daniel Defoe’nun “Robinson Crusoe”su ve Rousseau’nun “Emile”i, Latinceye ve pek çok Batı diline çevrilen “Hayy bin Yakzan”la büyük benzerlikler taşır. Hatta “Robinson Crusoe”da neredeyse yalnızca isimler değiştirilmiştir.

Feridüddin Attar (1136 – 1221)

Eczacıydı, lokmandı. Yaşadığı mistik bir olay nedeniyle varını yoğunu fakirlere dağıtıp yollara düştü. Kendini ilim, irfan ve ibadete adadı. Mevlana’nın üstadıydı. Eserleri Arapçaya, Fransızcaya ve İngilizceye çevrildi.

En önemli eseri, hakikat arayışını kuşların dilinden anlattığı 4724 beyitlik “Mantıku’t Tayr”, tasavvuf edebiyatının köşe taşıdır. Hakikate ulaşma yolunda kemale eren “simurg” yani “otuz kuş”u anlattığı eserinde, vahdet-i vücud inancını alegorik bir şekilde anlatır.

İbn Arabi (1165 – 1240)

Yaşadığı dönemin ve coğrafyanın en büyük filozoflarından biri olan İbn Rüşd ile görüştüğünde 17 yaşındaydı. Bilginin yalnızca akıl yoluyla elde edileceğini savlayan İbn Rüşd'ün düşüncesinde bir noksanlık olduğunu daha o yaşlarda fark etti. İnsan bazı şeyleri sezgi yoluyla, kalbi olarak biliyordu. Akli bilgiler; duyular ve deneyim yoluyla elde ediliyordu ama bazı bilgiler vardı ki aşkındı, 'a priori'ydi (doğuştan).

Yalnızca kendi halkını etkilemekle kalmadı; felsefesi Endülüs'ten Yeni Delhi'ye, Hicaz'dan Kırım'a geniş bir coğrafyaya yayıldı. "Vaahdet-i vücud" öğretisine inanıyordu. Varlığın birliği onun felsefesinde öyle bir hal almıştı ki, Yaradan ile yaratılan arasında neredeyse fark kalmamıştı. İnsanın tanrının bir parçası olması ve tanrıyla yani özüyle bütünleşmesini dillendirmesi softalar tarafından küfür olarak görüldü ve çok eleştirildi.

Ama o "Fusus'ül Hikem" yani "Hikmetlerin Özü" eseriyle öyle bir mertebeye ulaştı ki, "Ebu Ekber" sıfatını aldı. Bugün İbn Arabi Derneği; Oxford'dan Sorbonne'a, Harvard'dan Stanford'a ve Cambridge'e dünyanın en önemli üniversitelerinde oldukça kapsamlı çalışmalar yapıyor. Batı; Arabi'yi keşfetmeye, anlamaya çalışıyor.

2. ÜNİTE : 15. Yüzyıl – 17. Yüzyıl Felsefesi

15-17. yüzyıl felsefesi Batı ekseninde gerçekleşir. Rönesans ilk olarak İtalya'da ortaya çıkmış ve burada ilk örneklerini vermiştir. Rönesans'ın ortaya çıkışıyla ilgili birden çok etkenden bahsedilmektedir.

Rönesans; yeniden doğuş anlamına gelmektedir. Bir zamanlar var olduğuna inanılan özgür düşüncenin yeniden doğması istenmektedir.

Rönesans'ın ortaya çıkışıyla ilgili olarak birden çok etkenden bahsedilmektedir;

– İslam coğrafyasından yapılan çeviriler, coğrafi keşifler, ekonomik faaliyetler ve siyasal hareketlilikler.

– Hint, Mısır, Antik Yunan ve İslam ilimleri kitaplarının Avrupa dillerine çevrilmesiyle başlayan bilim ve felsefenin etkisi; Batı'da aklın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Aristoteles'in eserlerinin orijinalleri çevrildikçe Skolastik dünyanın Aristotelesçi yorumu ile gerçek Aristoteles arasında ciddi farklar olduğu görülmüştür.

– Coğrafi keşifler neticesinde matbaanın kullanılması okuryazarlığı arttırmıştır. Ticarete gelişmeler görülmüştür.

Rönesans, bilgi alanında hızlı ve köklü değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Bu dönem Avrupa'sında din felsefesinden uzaklaşıldığı ve bilim felsefesine yaklaşıldığı görülmüştür.

Rönesans Felsefesi, bir önceki dönemin düşünsel yapısından kopuşun başladığı ancak hala izlerinin görüldüğü geçiş dönemidir. Değişimin ilk izleri sanat alanında görülmüştür.

Edebiyatta **Cervantes** ve **Dante**, tiyatrodaki **Shakespeare**, resimde **Leonardo da Vinci** ve **Michelangelo**.

15-17. yüzyıl felsefesi, bir önceki dönemin düşünsel yapısından kopuşun başladığı ancak hâlâ izlerinin görüldüğü geçiş dönemidir.

Skolastik felsefe, Hristiyan inancı öğretilerini akılla anlaşılır kılma çabasının sonucudur.

Skolastik felsefede teoloji egemendir. Akıl-inanç probleminde aklın yetersizliği vurgulanmış, bu eksikliğin inançla tamamlanabileceği düşünülmüştür. Yönetim, ekonomi ve hukuk gibi alanlarda da din tek belirleyici unsurdur. Rönesansla başlayıp 17. yüzyılda pekişen düşünce sistemine modern düşünce adı verilir. Modern düşünce, felsefenin bilimi ve bilimsel yöntemi temele alan düşünce sistemidir. Birey ön plana çıkarılmıştır. Aklın bilimsel yöntemi kendine kılavuz etmesi beklenmektedir.

Bu dönem felsefesini açıklayabilmek için dönemde öne çıkan konulara değinilmesi gerekir. Bunlar;

Hümanizm: İnsanın merkeze alındığı ve aklın öne çıkarıldığı bir bakış açısidir. İnsanın bu dünyada ki yeri ve anlamı sorgulanmıştır. Bireyi benliğinin ve kişiliğinin peşinde mücadele eden biri olarak tanımlamışlardır. Hümanizm ilk olarak İtalya'da ortaya çıkmıştır.

– Dante, Petrarca, Baccaccio ilk İtalyan hümanistlerdir.

– Erasmus, Hristiyanlığı hümanizm ile uzlaştırmaya çalışmıştır. “Deliliğe Övgü” adlı eserinde Katolik

Kilisesi'nin uygulamalarını eleştirmiş fakat dinin özüne yönelik kesin bir kuşku duymamıştır.

– Hristiyan hümanizmin temsilcisi olarak görülen Luther ise; Hristiyanlığın reformdan geçirilmesini savunmuştur. Din adamları sınıfını ve kiliseyi gereksiz bulur. Önemli olan Tanrı'ya yönelmek ve iman “etmektir. Kilisenin dini törenlerinin değeri olmadığını söyler.

– Bir diğer hümanist Montaigne ise kuşku hümanizmin temsilcisidir. İnsanın tüm yetilerini kullanabileceği sürekli bir araştırma ruhu içinde bulunması gerektiğini düşünmüştür.

Bilimsel Yöntem: Rönesans düşüncesi bilimde otorite olmuş bilgilere değil deney, gözlem ve hesaplanabilir bilimsel çalışmalara yönelmiştir. Gözlem, kontrollü deney, hipotez ve matematiksel hesaplama bilimin yöntem kazanmasına katkı sağlamıştır.

Kartezyen Felsefe: Descartes felsefesi olarak da bilinir. Descartes, 15. yüzyılla çoğalmaya başlayan ve 17. yüzyılda hız kazanan bilimle din arasında anlaşılır bir bağ kurmanın yolunu denemiştir. Descartes, felsefesini metodik şüphe olarak bilinen yöntemle kurmuştur. Özne, bilginin merkezidir. Varlık alanında iki ana töz vardır: Yaratılan ve yaratılan tözler. Yaratılan töz ise birbirine indirgenemeyen iki alt tözden oluşan ve aynı zamanda sonlu olan ruh ve madde tözleridir. Bu açıdan Descartes felsefesi düalist bir felsefedir.

Devlet ve Hukuk Felsefesi: Rönesans, artık öbür dünyaya değil de bu dünyaya bağlı olmak isteyen bir kültürün kurulmaya başlandığı çağdır. Bilim, sanat, din, devlet vs. kendi özerkliğini kazanmaya doğru ilerler. Hümanizm, insanın kendi doğasını,

kendi öz yasasını, kendi hakkını bulmasını sağlamıştır. Rönesans'ın bu özgürlüğe doğru ilerlemesi birey üstü kurumlara da yani devlet ve topluma da yayılmıştır.

Rönesans yeni bir devlet ve hukuk anlayışı da getirmiştir. Bu dönemde din birliğinin yerini millet birliği aldığından 'Din devletine' karşılık 'Ulus Devlet' ortaya çıkmıştır. Ulus kimlik bilinci ve reform hareketleri, devlet ve hukuk üzerine düşüncelerin artmasını sağlamış ve kilisenin gücü giderek azalmıştır. Filozoflar; yönetim şekli, doğal hukuk ve egemenlik gibi konularda fikirler ortaya sürmüştür. Ayrıca ideal toplum düzeni arayışları “ütopik toplum” düzenlerini ortaya çıkarmıştır.

15. Yüzyıl – 17. Yüzyılda Öne Çıkan Düşünürler

Nicolaus Kopernik: Gezegenler, sanılanın aksine dünyanın değil güneşin etrafında dönmektedir. Dünyanın dönüşleri vardır. Dünya, kendi eksenini etrafında bir günde Güneş'in etrafındaysa bir yılda dönüşünü gerçekleştirir. Kopernik'in güneş merkezli evren görüşü, düalist evren anlayışından monist evren anlayışına geçilmesinde etkili olması bakımından öncelikle 15-17. yüzyıl felsefesini etkilemiştir.

Francis Bacon: Aristoteles'in “tümdengelim” yöntemine karşı Bacon, “tümevarım” yöntemini öne sürer. Doğanın doğru bilgisi için ilk önce ona yönelen zihin; kuruntulardan, ön yargılardan ve putlardan yani F. Bacon'ın adlandırması ile “idol”lerden kurtulmalıdır. Bacon, bilimsel yöntemi açıklama ve bilimsel araştırmaya kurumsal bir kimlik kazandırma açısından 15-17. yüzyıl felsefesini etkilemiştir. Ayrıca olgusal olana ve bilimsel bilgiye verdiği önem, günümüz pozitivist felsefesinin epistemik temellerini oluşturmuştur.

Galileo Galilei : Astronom, fizikçi, mühendis, filozof ve matematikçi Galileo, hem dünya merkezci anlayıştan hem de kutsal kitaptan şüphe duymuş, “gözlemsel astronominin babası” olarak anılmıştır. Gökyüzünü gözlemlemek için teleskobu kullanan ilk bilim insanı olmuştur. Mekanik fiziğin temellerini atmıştır. Dinamik ve mekanik fiziğin genel yasalarını ortaya koymuştur. Fizikte, serbest düşme, serbest salınım ve sarkaç yasalarını, ivmeyi bulmuştur. Kopernik'in güneş merkezli evren sistemini savunduğu için kilise tarafından engizisyon mahkemesinde yargılanmış ve hayat boyu ev hapsine mahkum edilmiştir.

İsaac Newton: Matematik ve fizik bilimlerinde çalışmalarıyla bilinen insandır. Yerçekimi kanununu o bulmuştur. Newton sayesinde maddi evrenin matematiğin terimleriyle

açıklanabileceği doğrulanmış ve ispatlanmıştır. Böylece fiziki evrenin işleyişinin gerçekten yasalara bağlı olduğu, bu yasaların insanlar tarafından anlaşılabilir olduğu kanıtlanmıştır. Newton'un görüşleri 15-17. yy felsefesinin yanında 18-19. yy felsefesini de derinden etkilemiştir.

3. ÜNİTE : 18. Yüzyıl – 19. Yüzyıl Felsefesi

Bu dönem felsefesi aynı zamanda Aydınlanma felsefesi olarak da bilinir. Bu dönemde etkin olarak kullanılan akıl, dönemin bir isminin de "Akıl Çağı" olarak isimlendirilmesine yol açmıştır. Bu dönemin felsefesinin oluşmasında;

- Fransız ihtilali
- Sanayi devrimi etkili olmuştur.

Ayrıca 18. – 19. yüzyılda bilim ve sanayide yaşanan gelişmeler toplumsal yaşamı etkilemiş, bunun sonucunda felsefi anlayışlar toplumsal yaşayışı sorgulamaya yönelmiştir. Bu sorgulamalar insan ve toplum üzerinde yeni felsefi anlayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır

Fransız İhtilali : Halk yoksulluk içindeyken kralın zenginliği Fransız İhtilali'nin görünen nedenidir. İhtilalin arkasındaki sebepler arasındaysa okuryazarlığın artması ve bağımsız yayınların desteklenmesiyle toplumda büyük bir değişim ve bu değişimi organize eden Fransız aydınları ve onların felsefi görüşleri vardır. Sosyal yaşayıştaki eşitsizlik ve adaletsizlik, aydınlanmayla oluşan özgürlük düşüncesiyle halk içinde krala karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Bütün dünyayı etkileyen ihtilal, Fransa'da mutlak monarşinin yıkılması ve cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Sanayi Devrimi: İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, hızlı üretim yapan fabrikaların kurulmasını ve ulaşımın kolaylaşarak kültürel ve ekonomik etkileşimin artmasını sağlamıştır. Bilim ve teknolojiye gelişmeler ve ekonomik alana yönelik felsefi düşünceler bunların zeminini oluşturmuştur. Bu durum, bazı insanlara rahat yaşam gibi faydalı sonuçlar getirmiş ama diğer taraftan da devletler arası rekabeti artırıp savaş gibi kötü sonuçlara götürmüştür. Ham madde ve yeni pazar arayışları sömürgeciliği hızlandırmış ve ortalama bir asır sonra güçlü devletlerin rekabeti nedeniyle 1. Dünya Savaşı yaşanmıştır.

Genel Özellikleri

- Özgürlüğü engelledikleri düşüncesiyle siyasi ve dinî otoritelere karşı gelinmiştir.
- Düşünce özgürlüğü desteklenmiştir.
- Laik bir dünya düzeni benimsenmiştir.
- Aydın ve yazarlar sınıfı oluşmuştur.
- Sanat, felsefe ve edebiyatta önemli eserler verilmiştir.
- Deneye önem verilmiştir. İnsan merkeze alınmıştır.
- Felsefede yeni ekoller çıkmıştır.

Felsefede Yeni Ekoller

Bilginin Kaynağı

Bilgiye yönelik temel problem, bilginin ne olduğu ve insanın onu nasıl elde ettiğidir. Bilgi üzerine yapılan tartışmalar, felsefenin iki ana akımı olan rasyonalizm ve empirizm üzerinden temellendirilir. Rasyonalizm, bilginin aprioriden (deneyimden bağımsız) sırf akılla oluştuğunu belirtirken empirizm, a posterioriden (deneyime bağlı) oluştuğunu ileri sürer. Bu iki görüşü uzlaştırmaya çalışan 18. yy. filozofu Kant ise bilginin akıl ve deneyimle oluştuğu görüşündedir. Bu açıdan rasyonalist filozoflardan Descartes (17. yüzyıl), empirist filozoflardan J. Locke (17–18. yüzyıl) ve iki akımı sentezleyen Kant'ın (18. yüzyıl) bilgi hakkındaki görüşleri önemlidir. Descartes'a göre bilgi, sonradan oluşan deneyimlerle değil doğuştan gelen aklın ilkeleriyle gerçekleşir. J. Locke, Descartes'ın doğuştancılık fikrine karşı çıkar ve bilginin doğuştan değil sonradan deneyimler aracılığıyla oluştuğunu belirtir. Kant, deneyim ve aklın bir arada kullanılmasıyla bilginin oluştuğunu düşünür.

Birey – Devlet İlişkisi Problemi

Bu dönemde 17. yy felsefesinde etkili olan mutlak monarşik devlet anlayışına karşı çıkılır. Locke, Montesquieu, Rousseau bu dönemde siyaset felsefesi üzerine görüşler ileri süren filozoflardır.

J.Locke'un Devlet Görüşü :

- Hobbes gibi insan doğasından yola çıkar, toplumsal sözleşmeyi kabul eder ama düşüncelerinin sonucunda mutlak monarşiye varmaz.
- Doğal durumda insanlar özgürdü.
- Değişen ve gelişen toplumsal yaşamda kargaşaya sebebiyet vermemek için insanlar Toplumsal Sözleşme ile hukuksal güvence adına gücünü devlet denilen mekanizmaya devretmiştir.
- İnsanlar Toplumsal Sözleşmeyi barış için değil, uygar yaşamın avantajlarından yararlanmak için yapmışlardır.
- Yardımlaşma ve işbirliği ilişkilerini sürdürmek için mutlak özgürlüklerinden vazgeçmişlerdir.
- Ayrıca Locke “Güçler Ayrılığı” ilkesini ortaya koymuştur. (Yasama- Yürütme – Yargı)
- Devlet yapay bir kurumdur.

Montesquieu'nun Devlet Görüşü :

- Toplum bilimsel olarak inceler. Gözlem ve deney yöntemini topluma uygular.
- İki toplum arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukukun Devletler Hukuku, devlet içindeki siyasi ilişkileri düzenleyen hukukun Siyasal Hukuk ve kişiler arası ilişkileri düzenleyen hukukun da Medeni Hukuk olduğunu belirtir.
- Yasaların niteliğini, yapıldığı toplumun belirleyeceğini söyler.
- İnsanın başkasının hakkını yemeden özgürce davranma yetisine sahip olduğunu belirten Montesquieu, bu özgürlüğün korunması için “Güçler Ayrılığı” ilkesini öne sürer.
- Montesquieu, görüşleriyle günümüz devlet sistemini oluşturan ve güçler ayrılığını kuramlaştıran ilk düşünürdür.

J.J Rousseau'un Devlet Görüşü :

- Doğal durumda insan mutluydu, ancak toplumsal yaşam ve özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla mutluluk bozuldu.
- Toplumun yeniden düzenlenmesi için “toplumsal sözleşme” ile devletin kurulması gerekmiştir.
- Devletin kaynağı, insanın doğasındaki eşitlik ve özgürlüktür.
- Devletin görevi herkesin eşitliğini ve doğal hakları korumaktır.

Ahlakın İlkeleri Problemi

Kant'a göre:

- Bir eylemin değerini belirleyen niyettir.
- Niyette kişisel çıkar olmayan eylemler iyidir.
- Ahlak anlayışı ödev ahlakına dayanmalıdır.
- Ahlakı eylemde belirleyici olan eylemin sonucu değil, eyleme temel olan niyettir.
- Evrensel ahlak yasası oluşturulabilir.
- Eylemine temel aldığı ilke herkes için yasa olacak şekilde olsun.

Bentham'a göre:

- Eylemde niyet değil, sonuç önemlidir.
- Sonuçta bireyin kendisiyle birlikte çoğunluğun faydasına yönelik olan eylem iyidir ve mutluluğa yol açar.
- İnsan eyleminde haz ve acıyı düşünerek, hangisi daha çok fayda getirecekse ona göre hareket eder.
- İnsanın mutlu olması çevresiyle de ilgili olduğu için eylemlerde olabildiğince çok insanın faydası düşünülmelidir.
- Utilitarizm ahlak öğretisinin kurucusudur.

Varlığın Oluşu Problemi

18. – 19. yy'da varlık üzerine görüşleriyle ünlü filozof Hegel'dir.

- Hegel'e göre varlığın temelinde akılsal bir ilke olan “geist” yer alır.
- Geist; Tanrı, akıl, tin olarak da adlandırılır. Tüm varlıkların ilk formu Geist'tir.
- Hegel varlıkların oluşumunu diyalektik yöntemle açıklar.

Diyalektik: Karşıt şeylerin çatışarak yeni şeyler oluşturmasının yöntemidir. Buna göre varlıklar tez, antitez, sentez sürecinden (diyalektik) geçerek oluşur. Özetle bir şeyin oluşması için karşıt varlıkların çatışması ve yeni bir senteze ulaşması gerekir.

3. ÜNİTE : 20. Yüzyıl Felsefesi

20. yüzyıl felsefesi, 19. yüzyıl sonlarından başlayıp günümüze kadar gelen ve devam eden düşünce geleneklerini ve felsefi akımları kapsar.

İnsanlık, 20. yüzyıla gelmeden önce hayatı derinden etkileyen olaylar yaşamıştır. Bu olayların başında Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gelir. Bunların etkisinin başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayıldığı görülür. 19. yüzyıldaki fikir hareketleri, toplumsal sınıf mücadeleleri ve bazı devletler arasında yaşanan savaşlar bu etkilerin ilk ciddi örnekleridir. Bunların beraberinde ve devamında sosyoekonomik ve politik durumlarda meydana gelen köklü değişiklikler, 20. yüzyılda 1. ve 2. Dünya Savaşı'nın yaşanmasına neden olmuştur. Çağın siyasal olayları, kültürel ve teknolojik gelişmeler, bilimsel alandaki yeni sonuçlar, ortaya çıkan yeni düşünce eğilimlerinin hepsi 20. yüzyıl felsefesinde görülen bilime yönelik sorgulayıcı yaklaşımların, aklın sorgulanması girişimlerinin, dile yönelik ilginin, özne kavramı üzerinde yürütülen tartışmaların, zihin problemlerinin, yeni bir boyut kazanan bilgi sorununun, cinsellik soruşturmasının, yabancılaşma ve iktidar sorunsalının arka planını oluşturmaktadır. Bu çağın düşünürlerinin çoğunluğu bir şekilde çalışmalarında çağın kuramsal sorunlarını dillendirmiş ve yanıt arayışında olmuştur.

Genel Özellikleri

- Felsefenin problemlerine yeni açıklamalar getirilen dönemdir.
- Felsefede uzmanlaşmaların olduğu dönemdir.
- Felsefenin yeni yöntemler kazandığı dönemdir.
- Felsefede yeni ana akımların oluştuğu dönemdir.
- Sembolik mantık çalışmalarının yoğunlaştığı dönemdir.
- Dilsel analizlerin yapıldığı, dil ve düşünce arası ilişkilerin incelendiği ve dil kuramlarının geliştirildiği dönemdir.
- Bilim üzerine yapılan çalışmalar sonucunda bilim felsefesi alanının kurulduğu dönemdir.
- Felsefenin üniversiteler aracılığıyla dünyanın her yerinde yapıldığı dönemdir.

20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Problemleri ve Akımları

Fenomenoloji ve Gerçeklik – Görünüş Sorunu

İnsan, doğa bilimlerinin bilgisini değil kendi deneyimlerini yaşar. Kişinin deneyimleri, nesnelere yönelen bilinçle sağlanır. Bu bilinç, fenomenolojik yöntemle nesnelere özünün bilgisini bilmeyi yani anlamları bulmayı gerçekleştirir. Anlamları bulmak veya inşa etmek insanın öznelleşmesidir. Özne olmak da bilincin üzerine dönmeyi gerektirir. **Husserl**, "Bilinç her zaman bir şeyin bilincidir." düşüncesiyle bilincin içeriklerine yani fenomenlerin özünün bilgisine ulaşmayı hedefler. Fenomenoloji, kelime anlamının da tam karşılığı olmak üzere fenomenin incelenmesidir. Fenomen, duyulara konu olan ve duyusal alanın nesnelere olarak ele alınır. Fenomenler nesnenin kendisi değil, nesnenin insan zihnine konu olan şeklidir. Husserl, fenomenoloji ile felsefi bir yöntem oluşturur. Bu yöntem, fenomenlerin özünün bilgisine ulaşmayı ve dolayısıyla bilincin çözümlenmesini sağlayacaktır. Fenomenolojik yöntem, fenomenlerin özüne ulaşabilmek için daha önce edinilmiş bilgilerden, ön yargılardan, rastlantısal özelliklerden uzaklaşmak ve bu bilgileri paranteze almaktır. Husserl, paranteze almayı üç durum için gerekli görür: tarihle, varoluşla, idelerle ilgili paranteze alma.

Hermeneutik ve Yorum Sorunu

Hermeneutik, herhangi bir ifade, anlam, metin ya da sanat eserini yorumlama sanatıdır. (Yorum bilimi) Tarihsel gelişim süreci içerisinde çeşitli alanlara uyarlanmıştır. Bu alanlardan başlıcaları

teoloji, hukuk, filoloji, tarih ve felsefedir. Hermeneutik, tek Tanrılı dinlerde özellikle kutsal metinlerin yorumlanması şeklinde ortaya çıkmış ve zamanla tüm metinlerde uygulanır olmuştur. Hermeneutik, asıl olarak **Dilthey** ve **Gadamer**'in katkılarıyla belirginlik kazanmış bir 20. yüzyıl düşüncesidir.

Dilthey, hermeneutiğin önemli kurucu filozofudur ve en başta doğa ve tinsel bilimler ayrımı yapar. Doğa bilimleri dışsal, tinsel bilimler insana ait yani içsel bilgilerdir. Tinsel bilimlerin başında da tarih gelir. Dilthey, yaşanan her dönemin kendi tinselliği olduğunu ve bu tinselliğin de dilde kendine has anlamlar oluşturduğunu ileri sürer. Tarihsel bir dönemi veya tarihsel bir olayı anlayabilmek için o dönemin tinsel yapısının dile yüklediği anlamlarına bakılması gerekir.,

Gadamer, bir insanın diğer insanı sonunda da kendini anlaması için hermeneutiğin gerekli olduğunu söyler. Gadamer'e göre, insan davranışını anlayabilmek için, bu davranışın anlamını yorumlamalıdır. İnsan davranışları, doğa olayları gibi yasalarca yönetilen ya da neden-sonuç ilişkisi ile açıklanamaz. Örneğin, bir trafik kazasında, yaralanan kişinin bilerek mi arabanın önüne atladığı yoksa dikkatsizliği nedeniyle mi yaralandığı davranışına yüklediği anlam ile ortaya çıkar ve iki durum da sosyal bilimler açısından farklı anlamlar taşır.

Varoluşçuluk ve Varoluş – Öz Sorunu

Varoluşçuluk, bilimsel bilginin en ideal bilme şekli olduğuna yönelik anlayışa karşı insan varoluşunun bu bilgi çemberine sıkıştırılmayacağı iddiasıyla ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl, varoluşçu düşünürlere göre gelişme ve ilerlemenin yanı sıra savaş ve yıkımları da beraberinde getirmiştir. Bu çağ, insanın birey olarak var olmasını zora sokmuştur. Böyle bir süreçte ortaya çıkan varoluşçuluk, bir yandan felsefi bir düşünüş alanı yaratma bir yandan da pratik hayata yönelik tutumlar oluşturma çabasının sonucudur.

Varoluşçu olarak kabul edilen filozoflar; özgürlük, seçim yapma (özgür irade), varlığın anlamı, varoluş-öz sıralaması gibi bazı kavram ve felsefi problemler üzerinde durmuşlardır. Varoluşçu filozof **Kierkegaard**, 19. yüzyıl düşünce yapısını ve bireyin önemini azalttığı düşüncesiyle Hegel felsefesini eleştirir ve varoluşçu felsefenin ilk temellerini atar. İnsanın temel sorunu bilgi ve bilmek değil, varoluşun kendisidir. Varoluş, hiçbir zaman hazır değildir; oluş içinde olan insan, sürekli yeni kararlar alıp seçimler yaparak kendini yeniden sentezler. İnsanın seçim yapabilmesi özgür oluşundandır. Özgürlük ise seçimlerin sonuçlarının sorumluluğunu almayı gerektirir. Varoluşçu felsefeyi, farklı açılardan Nietzsche de etkilemiştir. Aydınlanma düşüncesiyle oluşan modern insanın değerlerini eleştirir. Modern insanın değerlerinin dayandığı ilkelerin çöktüğünü söyler. **Nietzsche**'ye göre insan, toplumu ve kendini aşmalıdır.

Aşmak, belirlenmiş amaca yönelmekten öte aşma sürecinin kendisiyle anlamlıdır. **Jaspers**, modern dünyanın düşünce yapısıyla materyalist ve idealist felsefelerin varlığı açıklama konusunda yetersiz kaldığını söyler. Bilimlerin insanın varoluşunu açıklayamayacağını, felsefenin ise insanın öznel varoluşunu açıklayabileceğini söyler. Varoluşçuluğun önemli temsilcilerinden olan **Sartre**, "Varoluş, özden önce gelir." yargısıyla felsefi sistemin merkezinde olan bir savı dile getirir. Bu yargı, insanın önceden belirlenmiş bir özle dünyada bulunmadığını, seçimleriyle özünü ve asıl olarak kendini oluşturduğunu söyler. İnsanın hayat karşısındaki özünü oluşturma gücü, seçim yapabilmesinden yani özgür olmasından kaynaklıdır. İnsanın özgürlüğü doğuştan değil bilinci sayesinde vardır.

Diyalektik Materyalizm ve Değişim Sorunu

Materyalizm, varlığın temelinde maddeyi gören anlayışların ortak adıdır. Diyalektiğin temel önermesi her şeyin sürekli bir değişim, hareket ve gelişme süreci içinde olduğudur. Bize hiçbir şey olmuyor gibi görüldüğünde bile, gerçekte, madde sürekli olarak değişmektedir. Moleküller, atomlar ve atomaltı parçacıklar sürekli olarak yer değiştirmektedirler ve her zaman hareket halindedirler.

Tarihsel Materyalizm ya da Diyalektik Materyalizm kavramı, – **Marx**'in ifadesiyle tarihin maddeci kavrayışı– insanlığın doğuşundan beri toplumsal yapının şekillenmesinde belirli yasaların rol oynadığını ifade eder. **Bu yasaların temelinde ise şu çıkış noktası vardır:**

Toplumlar çıkarları birbirine zıt sınıflara bölünmüştür, toplumsal değişimi ve dönüşümü yaratan şey ise bu zıt sınıflar arasında yaşanan çatışmalardır. Geliştirdiği bu yaklaşımı, "tarih, sınıf savaşımından ibarettir" sözüyle özetleyen Karl Marx, hem tarihe hem de içinde yaşadığı topluma tarihsel materyalist açıdan bakarak değişmez toplumsal yasalar bulunduğunu ileri sürmüştür. Marx, tarihteki toplumsal değişimleri inceleyerek tarihsel dönüşümü üretim süreçlerine bağlayarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre insanlar, ekonomik süreçte üretim yapan ve üretilenlere sahip olanlar olarak farklı sınıflara tabidir. Toplumda ekonomik üretim ilişkileri maddi unsurlar olarak alt yapıyı (temeli) oluştururken siyaset ve hukuk gibi kurumlarsa üst yapıyı oluşturur. Marx'a göre alt yapı üst yapıyı belirler. Marx, bir toplumun ekonomik unsurlarının (alt yapı) kültür ve hukuk gibi olguları (üst yapı) oluşturduğunu ileri sürer. Ona göre alt ve üst yapı değişimleri birbirini etkileyerek yeni ekonomik sistemler oluşturur. Marx'ın yönelimi, tarihsel materyalizm olarak adlandırılır.

Mantıksal Pozitifizm

Bu akımın temsilcileri; **Carnap** (1891-1970) , **Wittgenstein** (1889-1951), **Reichenbach** (1891-1953) Mantıksal pozitivizm, 19. yüzyıl sonlarında Comte tarafından kurulmuş olan pozitivizmin yirminci yüzyıldaki devamıdır. Pozitivizm, bilindiği gibi deneyci bilgi anlayışını temel alan, deney ve gözleme dayalı olgulardan hareketle bilginin kaynağını ve geçerliliğini kabul eden bir yaklaşım biçimidir.

Mantıkçı pozitivistler, temelde bilimsel bilgilerin, gözlemlenebilir olgu durumlarına dayanan basit mantıksal önermelerle kurulması gerektiği fikrinde birleşirler. Olgu durumlarını işaret etmeyen ifadelerin anlamsız olduğunu ileri sürerek deney ve gözlem alanının dışında kalan yani doğrulanması mümkün olmayan dilsel-mantıksal önermelerin anlamsız olduğunu belirtirler. Dolayısıyla mantıkçı pozitivistlerin üzerine yoğunlaştığı alan dil ve mantık alanıdır. Ele alınan problem önermelerin anlam sorunudur. Yapılmak istenen ise deney ve gözlem alanıyla doğrulanması mümkün olmayan metafizik önermeleri diğer önermelerden ayırmaktır. Mantıkçı pozitivistlere göre metafiziksel önermeler anlamsızdır. Mantıkçı pozitivizmin benimsediği bilim görüşü, pozitivizmin de ileri sürdüğü tümevarım yöntemine dayanır. Günümüzde klasik bilim görüşü olarak da bilinen bu görüşte bütün bilimler birbirleriyle ilişkilidir. Olgular üzerinde yapılan deney ve gözlemlerle bilim birikimsel olarak ilerler. Bilim insanının çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ürün (bilimsel yasa), olguya dayanarak mantıksal ve dilsel olarak doğrulanabilir genel bir önermedir.

Yeni Ontoloji ve Varlık Sorunu

Hartman, felsefedeki en problemleri durumların metafizik konular olduğunu söyler. Bu meselelerin çözümlenmesi için aranan yöntemin felsefe tarihinde mantık üzerinden yapıldığını ve **Aristoteles**'ten **Yeni Kantçılar**'a kadar bu yolun denendiğini belirtir. Mantık yöntemine dayalı ortaya konan görüşün hakikatle örtüşmesi noktasında problem yarattığını ileri sürer. Mantıksal açıdan doğru olan her durumun her zaman gerçeği vermeyeceği konusuna dikkat çeker. Felsefede mantığa dayalı yöntemlerin çalışmalarını zayıf görür. Onun için bilgi veren bir alan üzerinden felsefeye sistem kazandırılması gerektiğini düşünür. Bilginin doğasının bilinmesi gerektiğini belirten **Hartman**, bu yolda ontolojiye (varlık bilimi) kesinlikle ihtiyaç olduğunu ve varlıkların kendi aralarındaki kategorik ilişkilerin incelenmesi gerektiğini savunur. Varlıkların yapısı ve işleyişini çözümlenmeye ve onu deneysel alan üzerinden açıklamaya çalışır. Ona göre varlık, madde ve ruhtan oluşmuştur. Ruhun en önemli yanı düşünmedir ve bilginin oluşumu her ne kadar düşünen bir özneye ihtiyaç duysa da düşünülen varlığın payı unutulmamalıdır. Dolayısıyla Hartman, her bilgi dalında (felsefe, sanat, sosyoloji, hukuk vb.) o bilgi alanıyla uğraşan kişilerin (filozof, sanatçı, sosyolog, hukukçu vb.) kendi uğraşlarının temas ettiği varlığı tanıması gerektiğini ileri sürer. Bunun bir yöntem işi olduğunu belirten Hartman, yeni ontolojinin bu ihtiyacı karşılamak için olduğunu savunur. Hartman, varlıklar arasında temel olarak dört katman olduğunu belirtir: tinsel, ruhsal, organik, inorganik katman. Bu katmanlar, varlıkların nitelik bakımından birbirlerinden ayrışması sonucunda oluşmuştur. Hartmann'a göre bu kategorik bir ayrışmadır ve birbirlerinden tamamen ayrı oldukları anlamına gelmez.